”Voortaan heet je Lieneke”

Het meisje met de drie namen.
Een vader schrijft brieven aan zijn ondergedoken dochtertje.

Jan van der Kolk

“Toen iemand van het Holocaust Museum de brieven met tekeningen die mijn vader me in de oorlog stuurde zag, vonden ze dat ik er een boek van moest maken. Ik wilde dat niet. Ik dacht dat dat niet interessant was. Er waren zoveel mensen die verschrikkelijke dingen hadden meegemaakt. Ik was een van de gelukkigen. Mensen namen me op, hielden van mij en zorgden voor mij. Toen het te gevaarlijk werd, kwam ik bij andere mensen die mij verzorgden. Ik was één van de gelukkigen. Natuurlijk wist ik niets van heel veel dingen. Niemand wist eigenlijk wat er precies gebeurde met Joden die gedeporteerd werden naar de kampen. Ik was een klein meisje. Er was wel een gevoel van angst om me heen, altijd, altijd”, vertelt Nili Goren.

Bekroond boek
Nili Goren is in Den Ham bekend onder haar schuilnaam Lieneke Versteegh. Ze verbleef van april 43 tot mei 45 bij dokter Hein Kohly en zijn vrouw Yvonne Kohly-Knus aan de Dorpsstraat in Den Ham.
Eind april verschijnt bij Uitgever Sirene ‘Voortaan heet je Lieneke’. Dit boek is gebaseerd op het ware verhaal van Jacqueline van der Hoeden en verscheen in het Hebreeuws, het Spaans en het Catalaans. Nu komt het in Nederland uit en daarna ook in Duitsland en Italië. Dit ontroerende en verbazingwekkende boek werd bekroond met de Yad Vashem-prijs (2007) en de Ze`ev Prize (2008). ‘Voortaan heet je Lieneke’ is opgedragen aan Hein en Yvonne Kohly, Harry en Alice Cooymans en aan alle personen die levens redden.

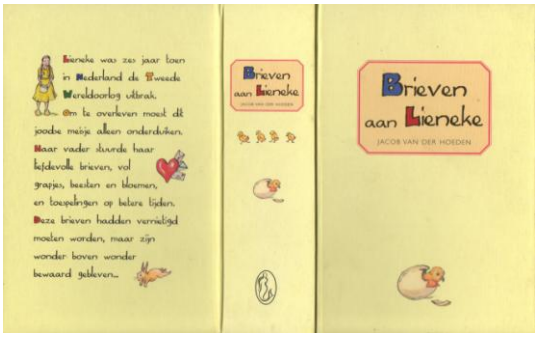

Gelijkertijd verschenen bij Uitgever Sirene negen schriftjes met geïllustreerde brieven van Jacob van der Hoeden en een tiende schriftje met toelichting.

Heldenmoed

Nili Goren werd in mei 1933 in Utrecht geboren als Jacqueline van der Hoeden. Ze was het jongste kind in een gezin met vier kinderen. Jacqueline was een samenvoeging van haar vaders naam Jacob en haar moeders naam Lien. Haar bijnaam was Lieneke. Die typisch Nederlandse naam, haar blauwe ogen en haar vaders contacten, hielpen haar bij het verbergen voor de nazi's. Met haar nieuwe identiteit als christen had ze een relatief normaal leven. Ze vierde Kerstmis. Ze ging naar school en speelde met de buurkinderen. Nili Goren: "De hele tijd was ik bezorgd over mijn broer en zussen en mijn ouders, en ik hoopte dat alles goed met hen ging. Ik moest een goed meisje zijn, want ik was me zeer bewust van het enorme gevaar voor degenen die mij verborgen." En: "Ik herinner me dat een jaar of twee voor de bezetting er allerlei mensen uit Duitsland kwamen die verhalen van wreedheden vertelden. Uiteraard niet voor ons kinderen, maar er was een sfeer van angst rond het woord 'Duitsers'.

Lieneke was zes toen de oorlog uitbrak. Toen ze acht was, beseften haar ouders dat ze niet langer meer veilig waren in Utrecht en verhuisde voor korte tijd eerst naar Sassenheim. Daarna naar de familie van arts Harry Cooymans in St. Oedenrode. Haar vader kende hen vanuit het ziekenhuis waar hij werkte. Cooymans schreef: "Wetende dat je joods bent en dat je in de problemen kunt komen, laat ik je mijn naam en adres achter. Je kunt contact met mij opnemen wanneer mijn hulp nodig is." Nili Goren herinnert de heldenmoed van de mensen waar ze werd ondergebracht met zichtbare emotie: "Het was ontzettend gevaarlijk. Aan het begin van de oorlog werden zij alleen gevangen genomen of gemarteld, maar tegen het eind van de oorlog werden zij en iedereen in het huis vermoord. Het is ongelofelijk hoe moedig deze mensen waren."

Gezin gescheiden

Moeder nam Rachel en Lieneke in bed en vertelde dat we een spelletje gaan spelen: "Jullie zijn niet onze meisjes, maar andere kinderen en jullie krijgen nieuwe namen en verschillende ouders en verschillende adressen. Rachel zou Fransje heten. Mijn naam kon Lieneke blijven, want dat was een typisch Nederlandse naam. Alleen kreeg ik een andere achternaam. Wij waren blij, want het was een spelletje."

Lieneke en Rachel leidden daarna van oktober 1942 tot april 1943 een beschermd en heel gelukkig leven met de Cooymans familie. Toch kon Lieneke niet blijven en werd ze van haar zus gescheiden. Rachel ging naar Ede, waar ook broer Bart, zus Hannie en haar vader elk afzonderlijk waren verborgen. Bart dook van december 1943 tot mei 1945 onder bij de familie Roelofsen in Lunteren. Hanna verbleef hier ook de laatste zes maanden van de oorlog .

Volkomen onaangekondigd en onvoorbereid kwam Rachel van der Hoeden als 'nichtje Fransje Versteegh' eind juni 1943 in het gezin van de Vriezenveense veearts Rutgers. Ze bleef twee zomerse maanden logeren in

de oase van rust en ruimte in Vriezenveen. “Voor mij is dat de gezelligste en fijnste vakantie geweest, die ik ooit had! En dat in die vreselijke oorlogsjaren!! De familie Rutgers was zo’n fantastisch gezellig gezin. Iedereen was altijd welkom”, schreef Rachel in 2004. Na Vriezenveen ging ze tot januari 1944 terug naar Ede. Jacob van der Hoeden en Evert Rutgers kenden elkaar uit hun studententijd. Beiden hadden tussen 1910 en 1918 veeartsenijkunde gestudeerd aan de Universiteit van Utrecht. Tijdens de onderduik heette Van der Hoeden meneer De Jager.

Lieneke kwam in het huis van de kinderloze dr. Hein en mevrouw Yvonne Kohly. Zij leidde een zeer geordend leven. “Ze waren zeer goede mensen.” Lieneke bleef tot het einde van de oorlog. In het huis van Kohly was ook een joodse student en een echtpaar waarvan de man arts was en de vrouw een verpleegkundige. Kohly verborg ze in een zolderkamer met een kast als afscheiding. Nili Goren: “Ik had niets te verbergen, want ik kwam met een verhaal als van een familielid uit Amsterdam, dat gevlucht was vanwege de honger en de bombardementen. Met dat verhaal kon ik vrij ronddwalen. Ik ging naar school en naar de zondagsschool en ik had daar een boel vrienden. Toen begon mijn vader mij brieven te sturen.”

Brieven met tekeningen van oom Jaap

“De dokter van het dorp overhandigde Lieneke de eerste brief, nadat hij haar had geleerd om hoestsiroop te maken. Ze stonden in de binnenste ruimte van de apotheek, aan de grote werktafel, en Lieneke had er geen flauw idee van dat er in de zak van het zwarte colbertjasje van dokter Kohly een brief zat van haar vader.” Dit is het begin van de geheime correspondentie tussen Lieneke en haar vader. Het eerste boekje met brieven kwam in oktober 1943: “Lieve Lieneke, Daar zit ik aan tafel, met een penhouder in de hand. (…) En nu moet ik je een briefje schrijven. Maar hoe moet ik nu beginnen?”

Haar vader verstuurde ze uit veiligheidsoverwegingen namens "Oom Jaap". Elk boekje gaat vergezeld van de opdracht om het na lezing te vernietigen. Lieneke's vader stelde voor om gewoon bij te kletsen. Nili Goren over die brief: "Schrijf me een lange brief met veel tekeningen! En dan zal ik een antwoord terugschrijven. En dat blijven we de hele tijd doen, totdat de postbode er duizelig van wordt. Afgesproken?"
Dat boekje was de eerste in een briefwisseling dat verstuurd werd door de ondergrondse. Vader Van der Hoeden schreef haar gedichten en verhalen over de hond, de bloemen in de tuin en de twee pasgeboren geiten. Op haar 11e verjaardag schreef hij: "Alles wat ik kan doen is hier feestvieren voor jou. Ik heb de ene jonge geit naar jou vernoemd, Lieneke, en de andere naar mezelf . We eten gebak gemaakt van geitenroom . En vanavond gaan we naar de tuin met feestverlichting zingen 'Lieneke is 11!' Volgend jaar zullen we nog gelukkiger zijn, want we zullen elkaar weer zien op 24 mei en dan zal Nederland bevrijd zijn."
'Oom Jaap' verstuurde zijn laatste brief in juli of augustus van 1944. Nili Goren verklaart: "Waarschijnlijk omdat het onmogelijk was om ze te versturen. Ik kreeg geen informatie meer. Ik tastte compleet in het donker en was de hele tijd ongerust. Ik dacht aan mijn broers en zussen en ook aan mijn moeder. Ze was na een ziekte in oktober 1944 overleden op 48-jarige leeftijd en ik wist het niet. De waarheid is dat dokter Kohly het wel wist, maar het mij niet wilde vertellen."

Als enig aandenken aan haar moeder bewaart Lieneke een parfumfles zonder dop. Ze kreeg het van haar tijdens een 20 minuten durende ontmoeting toen ze met haar vader op weg was van St. Oedenrode naar Den Ham. Ze had haar moeder toen een jaar lang niet gezien. Moeder had niets, alleen dit lege parfumflesje. "Nog steeds was er de geur. Dus, telkens als ik verdrietig of ongerust was, zou ik er aan ruiken."

Nili Goren: "De maanden - toen ik al wist dat al er regio's bevrijd waren- waarin ik wachtte om mijn vader, mijn moeder en mijn broer en zussen te zien, waren voor mij de langste van de hele oorlog. Het was vreselijk toen mijn vader me vertelde dat mijn moeder er niet meer was. Voor mij begon toen de Holocaust. Ik had telkens gehoopt dat de oorlog zou beëindigen en alles terug zou gaan naar hoe het was. Maar dat gebeurde niet. Ik had een moeilijker tijd na de oorlog dan tijdens de oorlog."
De familie Van der Hoeden emigreerde in 1948 naar Israël.

"Privé"
Lieneke bewaarde de brieven van haar vader in een doos. Soms liet zij ze zien aan haar kinderen of vrienden. Die zeiden haar dat ze er iets mee moet doen, maar ze zei: "Nee, het is privé". Uiteindelijk zwichtte ze en stelde ze de brieven beschikbaar aan het museum van kibboets Lohamei Hageta'ot en werden ze tentoongesteld in het 'Ghetto Fighters museum'. Nili Goren was niet blij dat ze achter glas werden geëxposeerd. Ze vond dat kinderen de boekjes in hun handen moesten vastpakken. Daarom werden kopieën

gemaakt. De kinderen krijgen nu ook blanco brieven waarin ze mij kunnen schrijven. Ik geef elk kind een antwoord. De kinderen vragen mij hoe ik het overleefd heb zonder een vader. Religieuze mensen willen weten hoe ik samen met christenen heb geleefd en of ik koosjer voedsel at. Soms schrijven kinderen over hun problemen, b.v. over hun gescheiden ouders."

Vaderschap

Het initiatief tot het publiceren van een boek kwam uit het museum, maar Nili Goren aarzelde: "Ik heb geen naar verhaal". Ze ging akkoord op voorwaarde dat zij zou beslissen wie het boek zou mogen schrijven. Dat werd Tami Shem Tov (geb. 1969). "Zij begreep mij het best. Ik denk dat we veel op elkaar lijken. Het boek moet mijn verhaal zijn en niet alleen voor kinderen van 10 tot 12. Het moet een boek worden over een vader en een kind, over vaderschap. Ik had geen slechte jeugd. De meeste tijd was prima, zelfs de vier jaren toen ik onderdook. Ik ontmoette goede mensen. Ik had geluk. Eigenlijk gaat mijn verhaal over de overwinning van de joden. In feite is dit boek het tegenovergestelde van het Dagboek van Anne Frank. Niet alleen omdat de heldin overleeft, maar ook omdat het een lofzang is op het vaderschap en de waarde van het gezin." Er ontstond een goede relatie met schrijfster Tami Shem Tov. Het schrijven duurde anderhalf jaar. Twee keer werd Nederland/Den Ham hiervoor in 2006 bezocht. Uiteindelijk werd het boek als hun beider nakomeling. Tami Shem Tov: "Een beetje Lieneke en een beetje mij."

Terherinnering

Natuurlijk komen verschillende personen uit Den Ham voor in het boek. Zo wordt verhaald over meester Hiddink, maar ook over de kinderen Klaas en Gerda. Verder over Johanna, de notaris en de hulpen van de familie Kohly Cornelia en Griet. De meeste namen zijn echter verzonnen.

Herman Roelofs was een buurjongen. Hij herinnert zich Lieneke als een vriendelijk meisje met zwart haar, twee vlechten en een scheiding in het midden. De één jaar oudere Herman kwam veel in huis bij dr. Kohly om er met Lieneke te spelen. Herman werd verteld dat Lieneke uit Utrecht kwam en dat haar vader bij de spoorwegen werkte. Grotere broer Evert herinnert Lieneke als een "leuke meid".

Ook buurmeisje Gerda Stegeman-Remmink kwam wel 's samen met andere kinderen uit de straat om met Lieneke te spelen: "We zongen veel bij Kohly". (Over haar tijd in St. Oedenrode zegt Nili Goren: "Zingen is mijn grote liefde".) Met kerst versierden de buurkinderen de kerstboom.

“Ja, dat is ze duidelijk. Een lachebekje”, reageert buurmeisje Henny Kobes-Emmens gelijk bij het zien van een foto van Lieneke uit haar schooltijd. Henny weet nog hoe mevrouw Kohly haar vroeg om Lieneke mee te nemen naar school. Elke morgen wachtte Lieneke haar op bij het ijzeren hek voor het huis van dr. Kohly. Daarna liepen ze samen naar hun school aan de Grotestraat. Lieneke schreef op 28 juni 1943 nog een mooi versje in haar poëzieboekje: “Lieve Hennie, Durven is een heerlijk woord. Als je durft zoals het hoort. Maar als iemand je iets vraagt Dat de naam van laagheid draagt. Zeg dan wat er ook geschiedt. Frank en vrij: dat durf ik niet. Terherinnering aan Lieneke Versteegh”

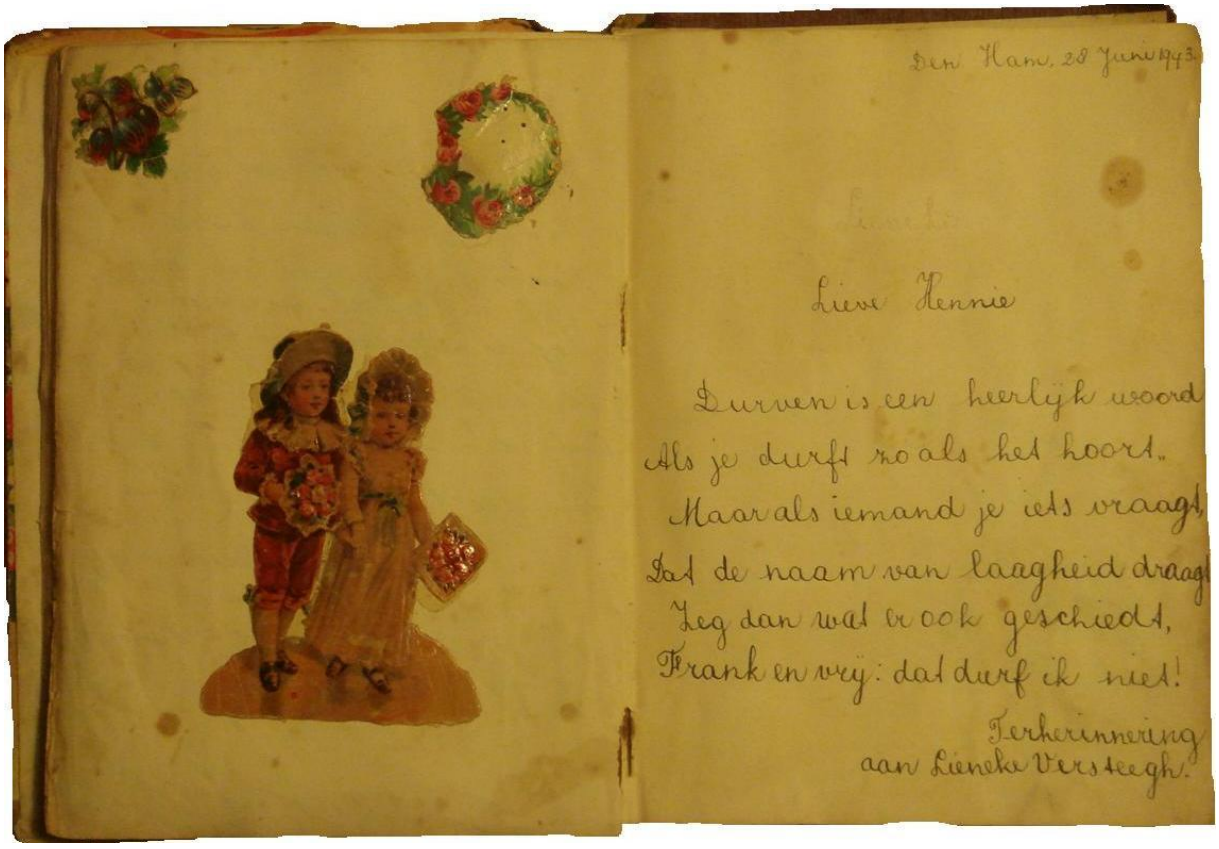

Henk Steen kende Lieneke, omdat zij samen op de Gemeenteschool zaten. "Ik kan me nog heel goed voorstellen toen ze voor het eerst op het schoolplein liep." Dat ze van Joodse afkomst was, wist Henk toen niet. Henk kan zich niet herinneren dat Lieneke bij hem in de klas zat. Wellicht omdat ze van zomer 1944 tot voorjaar 1945 slechts een paar dagen in de week voor onderwijs naar een zaal achter café Leusink (nu: Readshop) gingen. De Duitsers hadden namelijk de school gevorderd.
Oud-veearts J. E. G. J. Hartgers wist dat Lieneke bij de Kohly's verbleef, maar daar werd niet veel over gesproken. Hartgers: "De joodse prof. Jordan was een boezemvriend van dr. Kohly. Zij kenden elkaar vanuit de studietijd. Hij zou gezorgd kunnen hebben voor de komst van Lieneke. Jordan werkte als internist aan het Stads Academisch ziekenhuis in Utrecht."

Vertaling

Wimke Janssen-van Buuren vertaalde "Letters from Nowhere". Over het boek vertelt ze alvast: "Iets wat in het leven van Lieneke bij Kohly gebeurt, roept telkens een flashback op uit haar periode in Utrecht. Lieneke is erg bezig met de vraag wat er met joden gebeurt als ze worden opgepakt. Zo vertelt ze over David en Clara die op de zolderverdieping zijn ondergedoken in een kamer achter een kast en over een joodse man die 's nachts op de gang stond en de volgende dag alweer verdwenen was." En: "Het is een boek voor iedereen en voor alle leeftijden. Ook oudere mensen willen dit lezen."

Echtpaar Kohly onderscheiden

Op 19 februari 1976 erkent Yad Vashem dr. Hein Kohly en zijn echtgenote Marguerita Yvonne Kohly-Knus als "Rechtvaardige onder de volken". Het echtpaar ontving Lieneke hartelijk en heeft haar goed verzorgd. Hein was actief bij het verzet en hielp nog andere joodse vluchtelingen. De laatste zes maanden van de oorlog hebben de Kohly's ook nog een niet-joodse man onderdak verleend, die gezocht werd door de Duitsers, alsmede een joods echtpaar, professor Jordan en zijn vrouw.
Een van de belangrijke taken die de Staat Israël zich stelt, is het eren van mensen die zelf niet joods zijn en die met inzet van eigen leven en vaak ook dat van hun huisgenoten, tijdens de Holocaust joodse medeburgers probeerden te redden. Het Yad Vashem Instituut geeft hen, namens het hele joodse volk, de eer die hun toekomt door hen de eretitel 'Rechtvaardigen onder de Volkeren' toe te kennen. Het is de hoogste onderscheiding die de Staat Israël kent. Iedereen die deze onderscheiding krijgt, ontvangt een oorkonde en een medaille. In het herinneringscentrum Yad Vashem bij Jeruzalem wordt bovendien een plaquette met hun naam onthuld op een speciaal daarvoor gebouwde Eremuur. Sinds 1953 zijn over de hele wereld ongeveer 21.500 mannen en vrouwen, waaronder bijna 4.800 Nederlanders, op deze wijze geëerd.

Bronnen:

www.adn.es, ADN.TV, Carmen Álvarez en Pablo Mateos 13 november 2008
www.haaretz.com, Neri Livneh, donderdag 3 mei 2007
Yad Vashem, The Holocaust Martyrs'and Heroes' Remembrance Authority, 2008
Waver Vjenne, Een oorlogszusje voor twee maanden, Hans J. Kobes, nr. 22, 2008
Voorjaarsbrochure 2009, Uitgeverij Sirene

Dit artikel is ook te lezen in kwartaalblad 't Middendorpshuis, een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging Den Ham – Vroomshoop, 2009/1

Bezoek Lieneke van der Hoeden aan Den Ham

Jan van der Kolk

Blij terugzien

"Ik had niet gedacht dat het me zo zou aangrijpen jullie en Den Ham terug te zien. Ik ben blij hier te zijn", zei Lieneke van der Hoeden (in Israël heet ze Nili Goren) bij haar bezoek dinsdag 28 april 2009 aan Den Ham. Verschillende buur- en schoolkinderen van toen waren uitgenodigd voor een informele bijeenkomst in 'De Rank'. Hun geduld werd even op de proef gesteld, want Lieneke, de schrijfster en twee vertegenwoordigers van uitgever Sirene kwamen wat later dan gepland. Veel herinneringen werden daarom eerst samen wat opgehaald. Applaus was er bij binnenkomst en gelijk werd Lieneke voorgesteld. Immers, na 64 jaar is iedereen wel erg veranderd.

Postume hulde aan Kohly

Voorzitter Freek Miskotte van de Oudheidkundige Vereniging Den Ham - Vroomshoop verwelkomde "met veel genoegen en plezier" de Israëlische Lieneke van der Hoeden en schrijfster Tami Shem Tov: "Na 64 jaar terug in Den Ham. Gelukkig onder geheel andere omstandigheden dan in 1942, maar wel met de schoolvriendinnen en de buurjongens en -meisjes. Ik hoop dat u veel plezier beleeft aan deze ontmoeting. Heel fijn dat u met de presentatie van

uw boek Den Ham wilt bezoeken en moment stil wilt staan bij de fam. Kohly wat zij voor u hebben gedaan en hebben betekend. Twee jaar lang was u opgenomen in het gezin van de dorpsdokter. Achteraf blijkt dat dokter Kohly een dorpsheld is geweest. Nu wordt uit verschillende publicaties pas in de volle omvang duidelijk welke rol hij in het verzet heeft gespeeld. Hij was een stille kracht in de oorlog. Vandaag een postume hulde aan de fam. Kohly." Lieneke knikt duidelijk instemmend als Freek Miskotte deze woorden uitspreekt.

Niet alles is in Den Ham gebeurd

Lieneke van der Hoeden verontschuldigde de Hammenaren dat niet alles wat in haar boek staat ook in Den Ham is gebeurd: "De namen herinner ik me niet zo. Ik heb een vreselijk slecht geheugen. Er zijn een heleboel dingen fout in het boek (zoals executie op blz. 249, *JRvdK*). Ze zijn wel gebeurd, maar niet op deze tijd en in Den Ham. Ook werden mij verhalen verteld van dingen uit een naburig dorp. Om er een verhaal van te maken moest Tami Shem Tov dingen verschuiven. Het is wel met alle goede bedoelingen gedaan."

"*Voortaan heet je Lieneke* is vooral een eerbetoon aan alle Nederlanders die bij het verzet zaten en aan hen die joden hebben laten onderduiken met zo'n groot gevaar voor eigen leven. Ik dacht eerst dat het een boek zou worden voor de mensen in Israël. Ik wil met dit boek de mensen in Israël laten weten hoe enorm veel goede en moedige mensen er in Nederland zijn geweest. Het boek is geschreven, opdat de jeugd het niet vergeet. De kinderen in Israël hebben wat weerstand om er van te horen, want het is allemaal zo verschrikkelijk. Dat is voor een kind niet aan te horen. De brieven van mijn vader zijn vriendelijk. De kinderen van nu kunnen dit lezen. Dat is niet te griezelig. Ook kinderen kunnen zich nu inleven in mijn verhaal. Dit boek kan de jeugd inspireren om meer te weten van de oorlog."

"Ander punt voor mij is dat de mensen, waar ik was ondergedoken, helden waren. Dokter Kohly en zijn vrouw waren werkelijk schatten. Ze waren lief voor mij. Ze vonden het wel fijn dat kleine meisje in huis. Ik had het goed bij ze. Wel heerste bij mij als joods meisje al die jaren een zekere angst."

Blij kijkt Lieneke nu op als ze even wordt herinnerd aan haar logeerpartij bij de fam. Rutgers aan de Almeloseweg in Vriezenveen. Daar was in de zomer van 1943 haar zus 'Fransje' (Rachel) twee maanden ondergedoken: "Dat waren een paar mooie weken te midden van veel kinderen."

Herinneringen

Buurmeisje Henny Kobes-Emmens: "We moesten als buurkinderen altijd via de keuken. Je kon niet zomaar in- en uitlopen. Er was ook altijd personeel." Henny laat haar poëziealbum met een gedichtje van Lieneke zien. "Dat is fantastisch, wat leuk!", reageerde Lieneke verrukt.

Buurjongen Herman Roelofs: "Bij Kohly waren ze altijd druk in de weer met buurkinderen.

Er waren ook regelmatig piloten in huis. Dokter Kohly was in de oorlog actief bij het verzet. Kohly was 7 dagen in de week dag en nacht dokter. Na de

oorlog was hij wat uit beeld en kwamen meer anderen voor de dag. Ik denk dat Kohly meer goeds heeft gedaan in de oorlog dan menigeen weet. Dat denken wij, want hijzelf vertelde daar niet over." Herman blijkt één van de weinigen te zijn die Lieneke zich nog kan herinneren.
Klasgenoot Henk Steen: "Onze juf stelde het meisje met de zwarte vlechten voor als Lieneke Versteegh, maar we wisten niet dat ze joods was. En dat was maar goed ook."
Klasgenoot Truus Teussink speelde met Lieneke in de serre of in de tuin.
De attente heer Hartgers vroeg bij het weerzien in het Engels hoe het met haar gaat, maar hij mocht van Lieneke overschakelen op het Nederlands. Hoewel Hartgers meestal 's avonds bij Kohly kwam, als ze al in bed lag, herinnert Lieneke zich Hartgers nog wel.

Appelboom

Gevolgd door vier cameraploegen bezocht Lieneke eerst haar oude school aan de Grotestraat. Ze vond het "leuk" te zien dat mensen zelfs voor de ramen stonden om naar haar te zwaaien toen ze voorbij liep. "Iedereen was zo lief."
Daarna leidde Freek Miskotte haar naar het doktershuis aan de Dorpsstraat, waar ze de laatste twee jaar van de oorlog was ondergedoken. Dokter F. Wind vertelde in de tuin: "Toen wij hier kwamen wonen stond hier een oude perenboom die we later gekapt hebben. Als het blikken doosje met de brieven van haar vader verstopt moet zijn geweest, dan hier." En hij wijst naar een plek ergens in het gras.
Na de oorlog zei dokter Kohly tegen Lieneke: "Kom even mee naar de tuin. Lieneke nu: "Tot mijn grote verbazing begon hij te graven onder de appelboom. Ik had dokter Kohly nog nooit met een schop zien werken in de tuin. Dat was heel bijzonder. Dat was niet iets voor een dokter. Er kwam een blikken doosje uit waar hij alle negen boekjes in had bewaard. Ik was helemaal ontzet en zei: Je had ze moeten verbranden! Maar hij zei: ze waren zo mooi. Ik kon het niet."
Van het doktershuis ging Lieneke naar het Middendorpshuis waar die dag voor het laatst de Anne Frank tentoonstelling was te bekijken. Ook bekeek ze boven in de expositieruimte van de Oudheidkundige Vereniging de vitrinekast met doktersspullen van Kohly.

Boekpresentatie

Op 5 mei vond de boekpresentatie van *Voortaan heet je Lieneke* plaats in boekhandel Selexyz Broese in Utrecht. De commissaris van de koningin van Utrecht, dhr. R.C. Robbertsen, overhandigde het eerste exemplaar aan Lieneke en aan de schrijfster.

Commissaris Robbertson zei tegen de genodigden, maar vooral tegen Lieneke: "Wat kon uw vader prachtig tekenen! Wat is het bijzondere eigenlijk als je daar goed over nadenkt dat die verhalen en die brieven bewaard zijn gebleven. Ik denk dat meneer en mevrouw Kohly meteen toen al hebben gezien hoe krankzinnig het was wat er toen gebeurde. Mensen die zich toen al realiseerden dat vrede niet vanzelfsprekend was en dat het van groot belang was ook voor de toekomstige generaties dat dat verhaal doorgegeven zou worden. Dat moet dan ook, naast het feit dat het prachtige tekeningen waren, dé reden zijn geweest waarom het echtpaar Kohly, ondanks de opdracht van het verzet om ze te vernietigen, de brieven toch hebben bewaard in een blikken doos en op die manier door hebben kunnen geven aan de volgende generatie. Ik denk dat het heel bijzonder is om die brieven en die verhalen te kunnen nalezen."

Tami Shem Tov vond het schrijven van het boek "fascinerend, interessant en opwindend". Ze verdiepte zich in de verhalen rondom het onderduiken van de joden en van Lieneke in het bijzonder. Over *Voortaan heet je Lieneke* zei ze: "Dit boek is opdragen aan de echte helden. Het is een dank-je-wel-boek aan hen die kinderen hielpen overleven en een hommage aan hen die omkwamen."

Tami Shem Tov is blij dat het nu in het Nederlands vertaald is: "We wilden zo graag dat het boek in Nederland zou uitkomen. Deze uitgave is de belangrijkste voor ons. We zijn blij met elk land waar het uitkomt, maar toch het meest met Nederland en met Den Ham waar het verhaal zich afspeelde." Lieneke: "Ik wilde het vreselijk graag in het Nederlands vertaald hebben, want het is ook echt een tribuut aan het Nederlandse volk en hoe enorm moedig ze zijn geweest. En nu is het boek hier uitgekomen. Ik ben daar erg dankbaar voor."

Veel media-aandacht
Er was rond haar bezoek aan Nederland heel veel media-aandacht. Zo stonden er grote artikelen in De Telegraaf, Trouw, TCTubantia, Reformatorisch Dagblad en de NCRV gids. Ze was te zien in de tv-programma's Tijd voor Max, En dan nog even dit, Goedemorgen Nederland en Kunststof TV. Delta TV, RTVOost, NPS en de Wereldomroep maakten een verslag van haar bezoek aan Den Ham.

In de boekhandel
Voortaan heet je Lieneke, Tami Shem Tov, vertaald door Wimke Janssens-van Buuren, gebonden met foto's, 288 pagina's, prijs € 19.95. Uitgever Sirene.
Brieven aan Lieneke, Jacob van der Hoeden en Agnès Desarthe, geïllustreerd, 10 schriftjes in doosje, prijs € 14,95. Uitgever Sirene.

Dit artikel is ook te lezen in kwartaalblad 't Middendorpshuis, uitgave van de Oudheidkundige Vereniging Den Ham – Vroomshoop, 2009/2.

In diverse landelijke en regionale kranten
stonden artikelen over Lieneke.
Deze zijn op te vragen via contact.